

Наука -
школі

ПРОБЛЕМИ ЯКОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН*

УДК 37.014.6(477)

У статті висвітлюється проблема якості української освіти. Йдеться про наміри Академії відповісти на запитання, якими ж мають бути виміри якості в нових умовах. Наголошено на такій загальній відповіді Академії: освіта, що забезпечує розвиток особистості, здатної на відповіді, адекватні викликам часу. Окреслено основні кроки до якості, зокрема, стосовно загальної середньої освіти, в частині контролю її якості, НАПН України вважає за необхідне поступово поширити систему зовнішнього незалежного оцінювання на всю державну атестацію випускників шкіл. При цьому акцентує увагу на тестовому обстеженні, яке має стати природнім і систематичним – жодним чином не каральним – в освіті всіх рівнів: від дошкілля до вишів. Визначено пріоритет модернізації освіти України – це досягнення конкурентоспроможної якості національної освіти.

**Василь
КРЕМЕНЬ**

Президент НАПН
України, академік
НАН і НАПН
України

*Доповідь
Президента НАПН
України В. Г. Кременя
на Загальних зборах
НАПН України
30 жовтня 2014 р.

Ключові слова: проблема якості української освіти; виміри якості; розвиток особистості, адекватної викликам часу; основні кроки до якості.

Проблема якості української освіти нині постає, як ніколи, гостро і проявляє себе в різних аспектах. Розв'язання її потребує мобілізації сучасного теоретико-методологічного та методичного потенціалу Національної академії педагогічних наук.

Причини відомі й мають насамперед цивілізаційний характер. Вони не раз були обговорені на методологічних семінарах і Загальних зборах академії.

3-поміж основних цивілізаційних викликів, що зумовлюють наші дії, зазначу такі.

По-перше, це – невпинна глобалізація, яка охоплює всі сфери суспільства, що несе не лише взаємозбагачення та взаємозалежність людства, а й загострення конкуренції між країнами, націями, окремими громадянами в процесі їх зростаючої взаємодії, географічної та економічної мобільності, що зростає.

По-друге, це – змінність, що прогресує в будь-якій сфері діяльності, в основі якої інноваційний тип розвитку. При цьому глобалізація спричинює синергетичний ефект нелінійного роз-

витку, що виступає потужним фактором прискорення змін.

Демократизація і гуманізація сучасних суспільств, і це *по-третє*, зумовила піднесення важливості життя й діяльності окремої людини, й водночас посилила вимоги до її особистої компетентності та самодостатності.

По-четверте, інноваційний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в умовах глобалізації спричинив формування нового цивілізаційного феномену – мережного суспільства: утворення й поширення у віртуальному просторі творчих об'єднань і колективів людей, що в такий спосіб досягають високої ефективності в спільній діяльності та праці.

Зазначені та інші *цивілізаційні зміни зобов'язують переосмислити й переоцінити завдання сучасної освіти і, насамперед, відповідати на запитання, якими ж мають бути виміри якості в нових умовах. Загальною відповіддю буде така: освіта, що забезпечує розвиток особистості, здатної на відповіді, адекватні викликам часу.* Конкретніше це означає наступне.

Перше. Звична, традиційна, освіта, що намагається навчити людину на все життя, за зростання динамізму розвитку людства має поступитися освіті, що *формує фундаментальну особистісну компетентність – здатність навчатись упродовж життя.* Адже умови радикально змінюються навіть упродовж життя одного покоління. Якісна освіта має формувати потребу в постійному саморозвитку особистості за допомогою формальної, неформальної та інформальної освіти – від народження й упродовж життя.

Друге. Освіта має ефективно *прищеплювати прогресивні й перспективні цінності та життєві пріоритети*, що сприятимуть успішній орієнтації та продуктивній діяльності у знанневому суспільстві, де пріоритетною сферою впливів на людину є інформаційна, з потоками ціленаправленої інформації, що постійно збільшуються. Тут *покоління, що підостає, потрібна сучасна світоглядна підготовка, формування громадянської позиції, почуття національної єдності, патріотизм.*

Третє. Якісна освіта – людиноцентрована освіта, яка враховує сутнісні індивідуальні характеристики, розкриває та розвиває задатки й обдарування кожної дитини і на цій основі забезпечує максимальну реалізацію її потенціалу, формує професійно компетентну й кваліфікаційно конкурентну особистість.

Четверте. Якісна освіта якомога раніше має формувати самостійність і самодостатність людини, виховувати здатність діяти автономно й відповідально, вчити ефективно поповнювати і творчо застосовувати набуті компетентності.

П'яте. Якісна освіта має виховувати інноваційну особистість, здатну до сприйняття і творення змін, спроможну до досягнення потреби в інноваціях та їх продукуванні.

Шосте. Якісна освіта має бути прогностичною, навчати з випередженням, а також формувати людину, спроможну передбачати й проектувати власне майбутнє.

Сьоме. Якісна освіта – це відкрита освіта, здатна до самовдосконалення – неперервної модернізації та інновацій, потенційно спроможна на відповіді, адекватні цивілізаційним викликам.

На жаль, доводиться констатувати, що розбудова національної освітньої системи в Україні не завжди супроводжувалася необхідним урахуванням пріоритету якості освіти над її кількістю та їх кількісно-якісного співвідношення, бракувало також системності та послідовності практичним діям. На цьому, зокрема, було акцентовано в підготовлених академією Білій книзі національної освіти України (у 2010 р.) та Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (у 2011 р.), а також наступних за ними рішеннях Загальних зборів академії.

У конкретних діях потрібно почати з визнання того, що *шлях до якості освіти*, урахуовуючи багатоаспектність проблеми, *має принаймні декілька принципових різнонаправлених векторів*, що зумовлено сутнісною багатовимірністю поняття якості. **Окреслимо основні кроки до якості**, жоден з яких

не може бути непоміченим або недооціненим.

Перший – це відповідна архітектура освіти, структурна організація за рівнями, орієнтаціями, галузями, що дає змогу повною мірою реалізувати її функціональне, сутнісне призначення.

З цією метою у 2012–2013 рр. академією проведено методологічний семінар і загальні збори, результатом яких став академічний проект Національної стандартної класифікації освіти та Міжнародна стандартна класифікація освіти і її концепція, що визнані й закріплені законодавчо у 2014 р. (законом про вищу освіту) не лише як інструмент опису й кодифікації, а й як методологія розуміння та реконструкції освіти.

Тобто, забезпечення якості освіти можливе завдяки розбудові формалізованого, чітко структурованого освітнього простору і запровадженню визнаних усіма класифікації й кодифікації освітніх програм і відповідних освітніх досягнень (кваліфікацій і ступенів).

Це наблизить освітню систему до людини, сприятиме самореалізації особистості шляхом вибору освітньої траєкторії відповідно до її задатків і потреб та наступного просування за обраним типовим або індивідуальним маршрутом упродовж життя, на якому формальна освіта доповнюється неформальною (додатковою) та інформальною (самостійно організованою). Сумісність вітчизняного освітнього простору, структурованого за міжнародними правилами, з освітніми просторами інших країн відкриє шлях для міжнародної мобільності – як учнів і студентів, так і випускників навчальних закладів.

Структурована освіта – це, насамперед, освітні програми і відповідні кваліфікації та ступені. І тут академія пропонує (після відповідного доопрацювання та обговорення) прийняти Національну стандартну класифікацію освіти в якості Національного класифікатора України.

У рамках реалізації Програми спільної діяльності та на виконання Плану заходів з імплементації Закону України „Про вищу освіту” НАПН України направлено до МОН України

пропозиції щодо розроблення єдиного інтегрованого переліку галузей знань, сумісного с галузевою Міжнародною стандартною класифікацією освіти 2013 р.

Водночас зрозуміло, що *виконання освітніх програм і забезпечення освітніх досягнень можуть здійснюватися лише в якійсь національній мережі закладів освіти. Ця мережа в Україні на всіх рівнях освіти*, з огляду на потреби, не є оптимальною – часто кількісно надмірна, розпорошена, а тому слабка й витратна, отже *потребує структурного та інституційного вдосконалення.*

Дошкільна освіта потребує широкого запровадження невеликих за кількістю дітей навчальних закладів, у тому числі приватної форми власності, що були б максимально наближені до місця проживання батьків. І нині потрібно потурбуватися про їх нормативно-законодавче забезпечення.

Середня освіта вимагає нової структури. З огляду на світовий досвід, було б найбільш доцільно мати 5–6-річну початкову школу, 3–4-річну основну і 3- чи 2-річну старшу профільну школу, яка могла б бути представлена, передусім, профільними ліцеями. Загальну середню освіту необхідно поступово зробити дванадцятирічною.

Подовжена початкова школа, окрім іншого, певною мірою поліпшила б навчання дітей в сільській місцевості, дала б можливість навчатись у рідному селі як мінімум до досягнення 12 років.

Об'єднання та укрупнення потребують *професійно-технічні училища й технікуми та коледжі*, що дало б змогу створити багатогалузеві навчальні заклади, які готували б і кваліфікованого робітника, і молодшого спеціаліста.

І, безумовно, не можна далі миритися з нинішньою *мережею вищих навчальних закладів*. У зв'язку з цим потрібно вітати лист звернення Міністерства освіти і науки щодо надання пропозицій з оптимізації мережі вищої школи.

Розв'язання окреслених проблем в освіті потрібно віднести до невідкладних завдань і визнати потужним невикористаним резервом піднесення її конкурентоспроможної якості.

Це дозволило б підвищити також економічну ефективність освіти України. Відповідний блок питань академія спеціально розглядала на методологічному семінарі та Загальних зборах у 2011–2012 рр.

Другий крок – це приведення у відповідність рівня освіти її призначенню, головній меті й сутності.

Прикладом нехтування цим стало, зокрема, некоректне віднесення до вищої освіти підготовки молодших спеціалістів у технікумах та училищах, зокрема на базі основної школи. Наслідки відомі. Дезінтеграція цих закладів з виробництвом, неприродне єднання з університетами, утворення обхідних і скорочених і навіть дуже скорочених (до 1,5 року) схем отримання університетських дипломів (зрозуміло, не університетської якості). У результаті відбулася деформація перших і деградація других, оскільки вищу освіту часто стали міряти за кількістю років навчання без урахування її реальної складності, принципово іншої якості.

Те саме стосується професійно-технічної освіти, коли спротив своєчасній і природній її децентралізації зумовив певну самоізоляцію і відрив цієї освітньої ланки від реальних потреб регіональної економіки й виробництва. За наявності 972 професійно-технічних училищ нині на ринку праці склався найгостріший дефіцит кваліфікованих робітників, про що заявляють і роботодавці, і центри зайнятості. За патронатної моделі фінансування профтехучилищ вони самостійно заробляють додатково до бюджетних коштів менше, ніж заклади дошкільної або позашкільної освіти.

Ухвалення нового Закону України „Про вищу освіту” та розроблення нових законів „Про освіту” і „Про професійну освіту” дозволяє виправити ситуацію, зокрема, шляхом запровадження профільної старшої школи і створення справді авторитетної, з високою репутацією на ринку праці, ланки професійної освіти. Така ланка могла б складатися з двох рівнів: підготовки кваліфікованого робітника і підготовки молодшого спеціаліста.

Інший приклад: неправомірне проголошення в якості вищої такої

освіти, яка насправді не здійснюється на основі або із залученням досліджень, інновацій згідно з провідною тенденцією Європейського простору вищої освіти, його інтеграцією з Європейським дослідницьким простором у межах Болонського процесу.

За результатами національних звітів 2012-го року щодо реалізації Болонського процесу, поданих у зв’язку з Бухарестським самітом у 2012 р., *Україна в переліку 47 країн опинилася з-поміж останніх.*

Третій крок, що також передбачає наявність перших двох, – це забезпечення відповідності освітньої діяльності та змісту освіти прийнятним стандартам.

За європейськими вимогами сучасні стандарти розробляються за рівнями, орієнтаціями і галузями (предметами, спеціальностями) освіти на основі компетентнісного підходу, який дає змогу реалізувати концепцію „вимірюваної якості”, запровадити результатну парадигму освіти.

Цим проблемам академія присвятила Загальні збори щодо концептуальних засад розроблення Національної рамки кваліфікацій та два методологічні семінари, останній з яких „Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади та практика реалізації” навесні цього року. Результатом академічних зусиль і відповідних пропозицій стало затвердження Урядом у 2011 р. Національної рамки кваліфікацій і законодавче закріплення її в 2014 р. у законі про вищу освіту та у вигляді окремої статті в чинному законі про освіту.

Учені академії взяли активну участь у розробленні й імплементації стандартів початкової, базової та повної загальної середньої освіти. Ці стандарти створювалися на компетентнісних засадах і схвалені Кабінетом Міністрів України. Нині академія завершує масштабну роботу щодо аналізу реалізації наявних стандартів, оцінки якості предметного змісту, навчальних програм і підручників у середній загальноосвітній школі та підготовки Аналітичної доповіді про зміст загальної середньої освіти.

Кілька зауважень стосовно осучаснення стандартів та способів їх реалізації.

лізації. З урахуванням особливостей цивілізаційного поступу людства стандарти мають спиратися, з одного боку, на довгострокові фундаментальні (загальні, універсальні, міжпредметні) компетентності, а, з іншого боку, на спеціальні (предметні) компетентності короткотривалої актуальності.

Залежно від характеру освіти співвідношення базових (стратегічних) та специфічних (оперативних) компонентів стандартів закономірно різне і змінюється в процесі прискорення суспільного розвитку й підвищення рівня освіти. Така дихотомія стандартів зумовлює потребу в розмежуванні відповідальності в їх формуванні й реалізації між дещо інерційними державними органами і мобільнішими навчальними закладами. Тим більше, що концептуально акценти в забезпеченні якості освіти у європейській та світовій практиці зміщуються із зовнішніх контрольних перевірок на створення й підтримання закладами внутрішніх систем забезпечення якості та їх акредитації на підставі колективної фахової експертизи на основі спільно вироблених та узгоджених критеріїв.

До речі, потрібно сказати і про стиль роботи, який також тяжіє до стандартизації. *Идется про становлення де-факто нового типу людини (мережної людини) й нового типу відносин (мережного суспільства).* З цивілізаційного погляду **мережна людина** – глобалістська людина, яка володіє інформаційно-комунікаційними технологіями, англійською, надає перевагу електронному стилю листування й зустрічей, відтак, мобільна у віртуальному просторі та оперативна в реальному часі. Крім того – і це принципово! – демократична й доступна за сутністю, цінує колег по роботі за реальними справами, а не за колишніми заслугами. Для такої людини пріоритетними стають не ієрархічні міжособистісні відносини типу субординації, зокрема посадового підпорядкування по вертикалі, а типу координації, фахової рівної взаємодії за професійними інтересами по горизонталі. Такий спосіб взаємодії для обговорення проблем і ухвалення рішень виявляється значно результативнішим, ефективнішим, оперативнішим у сучасному світі, ніж спосіб, базований на

авторитаризмі та застарілому протоколі з минулого досвіду.

Особливо потрібно зупинитися на якості педагогічної освіти, яка безпосередньо працює на всю освіту.

Зауважу, що за всіх варіантів розроблення за новим законом про вищу освіту переліків галузей знань і спеціальностей, відповідно до галузевої Міжнародної стандартної класифікації освіти 2013 р. та згідно з проектом НСКО, запропонованим академією, галузь знань „Освіта” беззаперечно буде існувати. Це, до речі, є свідченням визнання світовою спільнотою важливості освітньої сфери в сучасних умовах і на перспективу. В остаточному переліку спеціальностей імовірно також збережуться чотири основні з них (за необмеженої кількості відповідних міждисциплінарних спеціальностей та різноманітних спеціалізацій), а саме: „Освітня наука”, „Підготовка дошкільних учителів”, „Підготовка вчителів без предметної спеціалізації”, „Підготовка вчителів з предметною спеціалізацією”.

Що тут вимагається?

По-перше, це – створення галузевої рамки кваліфікацій для галузі знань „Освіта” відповідно до напрацьовань за відомим проектом Європейського Союзу Тюнінг („Налаштування освітніх структур в Європі”).

По-друге, це – з’ясування ключових – як загальних, так і спеціальних – компетентностей для спеціальностей в галузі освіти.

По-третє, це – чітка фіксація в концепції педагогічної освіти необхідності збалансованої чотириаспектної підготовки педагогічного працівника як фахівця з:

- предмета викладання,
- психології особистості,
- методики навчання,
- світоглядно-філософської підготовки.

По-четверте, це – обґрунтування ефективних моделей підготовки фахівців для різних ланок освітньої сфери.

По-п’яте, це – визначення доцільної відповідності між професійними кваліфікаціями для різноманітних категорій педагогічних і науково-педаго-

гічних працівників та освітніми кваліфікаціями в галузі знань „Освіта”.

У контролі якості освіти, управлінні нею не можна обійтися без її моніторингу й оцінювання. Для цього кожна наукова установа, Університет менеджменту освіти НАПН України повинні накопичувати досвід систематичної підготовки аналітичних доповідей про стан освіти за профілем своєї дослідницької діяльності. Такі комплексні доповіді мають готуватися на основі узагальнення здійснених наукових досліджень і слугувати впровадженню їх результатів. Ці розробки мають стати орієнтирами як практикам – в ознайомленні з кращими світовими досягненнями та визначенні перспектив подальшого розвитку, так і дослідникам – у формуванні нової дослідницької тематики. Загалом установи та відділення академії мають істотно посилити функцію порівняльних і перспективних досліджень, вироблення науково обґрунтованої освітньої політики стосовно ланок освіти, якими опікуються.

У контролі якості загальної середньої освіти НАПН України вважає за необхідне поступово поширити систему зовнішнього незалежного оцінювання від локального застосування виключно в інтересах вищої школи на всю державну атестацію випускників шкіл. Крім того, практику загальнонаціонального тестування потрібно опустити до базової та початкової загальної освіти, а в перспективі – й до дошкільної освіти. Систематичне тестове обстеження має стати природнім – жодним чином не каральним – в освіті всіх рівнів.

Що стосується вищої школи, то світова практика тут виробила свої специфічні методи оцінки якості освіти, освітньої діяльності. Вони полягають в участі вищих навчальних закладів у провідних міжнародних і національних рейтингах, а також акредитації освітніх програм незалежними фаховими акредитаційними агенціями. Прискорення інтеграції вітчизняної вищої освіти в європейський та світовий освітній і дослідницький простори передбачає відповідне систематичне використання українськими вищими навчальними закладами механізмів їх ранжування та акредитації.

Усе сказане свідчить, що досягнення конкурентоспроможної якості національної освіти в контексті цивілізаційних змін нині стає пріоритетом модернізації освіти України.

Василий Кремень

Проблемы качества украинского образования в контексте современных цивилизационных изменений

В статье освещается проблема качества украинского образования. Идет речь о намерениях Академии ответить на вопросы, какими должны быть измерения качества в новых условиях. Акцент сделан на таком общем ответе Академии: образование, что обеспечивает развитие личности, способной на ответы, адекватные вызовам времени. Очерчены основные шаги к качеству, в частности относительно общего среднего образования, в части контроля ее качества, НАПН Украины считает необходимым постепенно распространить систему внешнего независимого оценивания на всю государственную аттестацию выпускников школ. При этом акцентирует внимание на тестовом обследовании, которое должно стать природным и систематическим – никоим образом не карательным – в образовании всех уровней: от дошкольников до высшей школы. Определен приоритет модернизации образования Украины – это достижение конкурентоспособного качества национального образования.

Ключевые слова: проблема качества украинского образования; измерения качества; развитие личности, адекватной вызовам времени; основные шаги к качеству.

Vasil Kremen

Problems of Ukrainian education quality in context of contemporary civilization changes

A problem is illustrated in the article of Ukrainian education quality. The point of issue is intention of the Academy to answer the question what should be quality valuations in new conditions. The generalized answer pronounced by the Academy is: the quality education makes it possible a development of the personality able to answers which are adequate to challenges of the time. The main paths to quality are proposed. As for general secondary education, in part of its quality control, NAPC of Ukraine thinks it necessary to widen, by degrees, the exterior independent estimation system on all the State certification of school graduates. At this, attention is paid to test inspection which should become natural and systematic – in no case punitive – for education of all levels, from pre-school to higher ones. Priority is determined to modernization of Ukrainian education that means the attainment of borrowing power for national education quality.

Key words: problem of Ukrainian education quality; quality measures; development of personality adequate to time challenges; the main paths to quality.